**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**
**УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**
**Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури**
**Кафедра соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування**

**Допущено до захисту**
« » травня 2026 р.
В.о. зав. кафедри
_____ Галина БОНДАРЕНКО

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА**

# СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ ДО УМОВ ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Виконала: здобувачка вищої освіти
IV курсу, 41 групи
Освітня програма «Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)»
спеціальності 231 Соціальна робота
Цибульська Вікторія Дмитрівна

Керівник: канд. пед. наук, доцент
Ірини КАРПИЧ

Умань – 2026

# АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота на тему «Соціальна адаптація ветеранів війни та членів їхніх сімей до умов цивільного життя» присвячена дослідженню теоретичних і практичних аспектів соціальної адаптації ветеранів війни та їхніх сімей в умовах сучасного українського суспільства. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості ветеранів, які потребують комплексної соціальної, психологічної та правової підтримки після повернення до мирного життя. Особливої уваги потребують питання відновлення соціальних зв'язків, професійної реалізації, психологічної стабільності та підтримки сімей ветеранів війни.

Мета дослідження – обгрунтувати теоретичні основи дослідження та окреслити шляхи вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни в Україні.

У роботі використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, узагальнення, порівняння, систематизація, а також методи емпіричного дослідження (анкетування тощо).

У дослідженні розкрито сутність поняття «соціальна адаптація» та охарактеризовано соціально-психологічні особливості ветеранів війни, вплив війни на адаптацію їхніх сімей; висвітлено нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки ветеранів війни в Україні; проаналізовано систему соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей в Україні; визначено основні проблеми адаптації ветеранів війни до цивільного життя та висвітлено соціально-психологічну підтримку ветеранів і членів їхніх сімей; узагальнено зарубіжний досвід та окреслено шляхи вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни та їхніх сімей в Україні.

Ключові слова: соціальна адаптація, ветерани війни, соціальна підтримка, психологічна допомога, соціальна реабілітація, члени сімей ветеранів, цивільне життя, посттравматичний стресовий розлад, реінтеграція.

## ABSTRACT

The qualification work on the topic "Social adaptation of war veterans and their family members to the conditions of civilian life" is devoted to the study of theoretical and practical aspects of social adaptation of war veterans and their families in the conditions of modern Ukrainian society. The relevance of the topic is due to the increase in the number of veterans who need comprehensive social, psychological and legal support after returning to peaceful life. Special attention is required to the issues of restoring social ties, professional realization, psychological stability and support for the families of war veterans.

The purpose of the study is to substantiate the theoretical foundations of social adaptation of war veterans and their family members and outline ways to improve the system of social adaptation of war veterans in Ukraine.

The following research methods were used in the work: theoretical analysis of scientific literature, generalization, comparison, systematization, as well as methods of empirical research (questionnaires, etc.).

The study reveals the essence of the concept of "social adaptation" and characterizes the socio-psychological features of war veterans, the impact of war on the adaptation of their families; highlights the regulatory and legal provision of social support for war veterans in Ukraine; analyzes the system of social adaptation of war veterans and their family members in Ukraine; identifies the main problems of adaptation of war veterans to civilian life and highlights the socio-psychological support of veterans and their family members; summarizes foreign experience and outlines ways to improve the system of social adaptation of war veterans and their families in Ukraine.


Keywords: social adaptation, war veterans, social support, psychological assistance, social rehabilitation, veterans' family members, civilian life, post-traumatic stress disorder, reintegration.

**ЗМІСТ**

ВСТУП……5

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ**……10

1.1. Поняття «соціальної адаптації» в наукових дослідженнях……..10
1.2. Соціально-психологічні особливості ветеранів війни та вплив війни на адаптацію їхніх сімей……14
1.3. Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки ветеранів в Україні……17

**РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЇХ СІМЕЙ**……24

2.1. Організація системи соціальної адаптації ветеранів війни в Україні……24
2.2. Основні проблеми адаптації ветеранів війни до цивільного життя та соціально-психологічна підтримка ветеранів війни і членів їхніх сімей……30
2.3. Зарубіжний досвід соціальної адаптації ветеранів та можливості його впровадження в Україні……36
2.4. Шляхи вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни та їх сімей……42

**ВИСНОВКИ**……46
**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**……49
**ДОДАТКИ**……54

# ВСТУП

**Актуальність теми** дослідження зумовлена сучасними суспільними процесами, пов’язаними з поверненням значної кількості військовослужбовців до мирного життя після участі у бойових діях. В умовах сьогодення в Україні питання соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей набуває особливої значущості, оскільки воно пов’язане не лише з відновленням соціального статусу особистості, а й із забезпеченням її психологічного благополуччя, професійної самореалізації та інтеграції у суспільство.

Повернення до цивільного життя супроводжується низкою труднощів: зміною соціальних ролей, необхідністю адаптації до нових умов праці, міжособистісних відносин, а також подоланням наслідків психотравмуючих подій. Особливої уваги потребують члени сімей ветеранів, які також зазнають впливу воєнного досвіду через зміну сімейних ролей, емоційні напруження та необхідність підтримки ветерана у процесі адаптації.

Проблема соціальної адаптації ветеранів війни та їхніх сімей є предметом дослідження багатьох науковців у галузях соціальної роботи, психології, соціології. Водночас сучасні виклики потребують подальшого вивчення ефективних механізмів соціальної підтримки, удосконалення діяльності соціальних служб та впровадження інноваційних підходів до роботи з цією категорією населення.

**Стан дослідження проблеми.** Проблема соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей є міждисциплінарною і активно досліджується у межах соціальної роботи, психології, педагогіки та права соціального забезпечення. У сучасних умовах вона набула особливої актуальності у зв’язку з повномасштабною війною в Україні, що зумовило значне зростання кількості осіб, які потребують комплексної реінтеграції в цивільне суспільство.

У вітчизняній науковій думці вагомий внесок у дослідження соціальної адаптації здійснили такі вчені, як І. Звєрєва, О. Безпалько, С. Харченко, які розглядають соціальну адаптацію як складову соціалізації особистості та результат взаємодії індивіда із соціальним середовищем через систему

соціальних послуг. Їхні дослідження акцентують увагу на ролі соціального супроводу, підтримки вразливих груп та розвитку соціальних компетентностей.

Окремий напрям досліджень пов’язаний із психологічними наслідками участі у бойових діях. Так, В. Алещенко аналізує соціально-психологічну адаптацію учасників бойових дій, підкреслюючи складність цього процесу через поєднання соціальних і психологічних факторів.

Проблематика посттравматичного стресового розладу (ПТСР) широко висвітлюється у працях О. Друза, А. Бурси, Р. Долинського та ін., які доводять необхідність ранньої діагностики та психологічної підтримки військовослужбовців як ключової умови їхньої успішної реабілітації.

А. Мельник та Т. Галянт досліджують психологічні механізми реінтеграції, зокрема вплив травматичного досвіду, соціальних бар’єрів і трансформації життєвих цінностей на процес повернення до мирного життя. Вони наголошують, що ефективна адаптація потребує поєднання психологічної допомоги з соціальними інструментами підтримки.

У сучасних дослідженнях значна увага приділяється ролі соціальних інституцій у процесі адаптації ветеранів. Зокрема, Г. Слозанська та О. Біронт аналізують систему надання соціальних послуг ветеранам та членам їхніх сімей в Україні, підкреслюючи важливість нормативно-правового забезпечення, міжвідомчої взаємодії та розвитку соціальних послуг на рівні територіальних громад.

Т. Захаріна досліджує напрями соціальної роботи з ветеранами, акцентуючи увагу на необхідності індивідуального підходу, соціального супроводу та розвитку реінтеграційного середовища. У своїх працях вона також розглядає створення реінтеграційного середовища в закладах освіти як важливий елемент соціальної адаптації ветеранів.

В. Ординович звертає увагу на роль інформаційних технологій у процесі соціальної реінтеграції, підкреслюючи їх значення для навчання, комунікації та професійної адаптації ветеранів.

Суттєвий внесок у дослідження сімейного аспекту адаптації зробили О. Столярик та Т. Семигіна, які обґрунтовують необхідність психосоціальної підтримки не лише ветеранів, а й членів їхніх сімей. Вони підкреслюють, що сім'я виступає як ресурс адаптації, так і середовищем, яке саме потребує допомоги через вплив вторинної травматизації.

Дослідження О. Біронт присвячене безпосередньо соціальній адаптації ветеранів та їхніх сімей у процесі переходу до цивільного життя. Авторка доводить ефективність соціальної адаптації як соціальної послуги та визначає ключові механізми підтримки на рівні громад.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей є достатньо дослідженою у теоретичному аспекті, однак залишається актуальною в контексті сучасних викликів. Зокрема недостатньо розробленими залишаються питання адаптації ветеранів війни у нових соціально-економічних умовах. Таким чином актуальність і недостатній рівень практичного опрацювання даної проблеми зумовили вибір теми дослідження **«Соціальна адаптація ветеранів війни та членів їхніх сімей до умов цивільного життя».**

**Мета дослідження** – обгрунтувати теоретичні основи дослідження та окреслити шляхи вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни в Україні.

**Об'єктом** дослідження є соціальна адаптація ветеранів війни та членів їхніх сімей до умов цивільного життя.

**Предметом** дослідження є процес соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей до умов цивільного життя.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Розкрити сутність поняття «соціальна адаптація» та охарактеризувати соціально-психологічні особливості ветеранів війни, вплив війни на адаптацію їхніх сімей.

2. Висвітлити нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки ветеранів війни в Україні та проаналізувати систему соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей в Україні.

3. Визначити основні проблеми адаптації ветеранів війни до цивільного життя та висвітлити соціально-психологічну підтримку ветеранів і членів їхніх сімей.

4. Узагальнити зарубіжний досвід та окреслити шляхи вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни та їхніх сімей в Україні.

**Методи дослідження**: теоретичний аналіз наукової літератури, узагальнення, порівняння, систематизація, а також методи емпіричного дослідження (анкетування тощо).

**Експериментальна база дослідження.** Центр ветеранського розвитку Уманського національного університету.

**Теоретична значення одержаних результатів** полягає в тому, що: розкрито сутність поняття «соціальна адаптація» та охарактеризовано соціально-психологічні особливості ветеранів війни, вплив війни на адаптацію їхніх сімей; висвітлено нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки ветеранів війни в Україні; проаналізовано систему соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей в Україні; визначено основні проблеми адаптації ветеранів війни до цивільного життя та висвітлено соціально-психологічну підтримку ветеранів і членів їхніх сімей; узагальнено зарубіжний досвід та окреслено шляхи вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни та їхніх сімей в Україні.

**Практичне значення** одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих рекомендацій у діяльності соціальних працівників, психологів, центрів соціальних служб, а також у процесі підготовки фахівців соціальної сфери.

**Апробація дослідження**. Основні положення та висновки нашого дослідження обговорювалися на: Всеукраїнській науково-практичній

конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (19 листопада 2025 р., м. Умань).

**Публікації** автора за темою дослідження. Результати роботи висвітлено у 1 одноосібній публікації, які відображають основні наукові результати нашого дослідження.

**Структура роботи:** робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (53 позиції) та 1-го додатку. Загальний обсяг роботи становить 56 сторінок, основного тексту – 48 сторінок.

# РОЗДІЛ 1
# ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

## 1.1. Поняття «соціальної адаптації» в наукових дослідженнях

Поняття соціальної адаптації є одним із ключових у соціальних і гуманітарних науках, зокрема в соціології, психології та соціальній роботі. Воно відображає процес пристосування особистості до умов соціального середовища, засвоєння нею соціальних норм, цінностей і моделей поведінки, необхідних для ефективного функціонування в суспільстві [16].

У наукових дослідженнях соціальна адаптація розглядається як багатовимірний процес. Так, у соціологічному підході вона трактується як інтеграція індивіда в соціальну систему через засвоєння ролей і статусів. У психології соціальна адаптація пов’язується з внутрішнім станом особистості, її здатністю долати стреси, змінювати поведінку відповідно до нових умов і зберігати психічну рівновагу. У соціальній роботі це поняття має практичний зміст і розглядається як результат цілеспрямованої допомоги особі у процесі її входження або повернення до повноцінного соціального життя [13, 16].

Відомий дослідник Жан Піаже розглядав адаптацію як процес взаємодії між індивідом і середовищем, що включає два механізми: асиміляцію (засвоєння нового досвіду) та акомодацію (зміну власних структур під впливом середовища). У соціальному контексті це означає, що людина не лише пристосовується до соціальних умов, але й певною мірою змінює їх [21].

Інший науковець, Талкот Парсонс, розглядав адаптацію як одну з основних функцій соціальної системи. Він вважав, що ефективна адаптація забезпечує стабільність суспільства, оскільки дозволяє індивідам узгоджувати свої дії з соціальними нормами та очікуваннями [50].

У сучасних дослідженнях соціальна адаптація часто визначається як активний процес взаємодії особистості з соціальним середовищем, що передбачає не лише пристосування, але й самореалізацію, розвиток і зміну

соціального простору. Особливу увагу приділяють адаптації в умовах соціальних змін, кризових ситуацій або травматичного досвіду [50].

Дослідники наголошують, що соціальна адаптація має системний характер і охоплює як внутрішні (психологічні), так і зовнішні (соціальні) аспекти функціонування особистості. Вона не обмежується лише пасивним пристосуванням до обставин, а передбачає активну позицію індивіда, здатність змінювати середовище відповідно до власних потреб, цілей і ресурсів. Таким чином, адаптація виступає як двосторонній процес взаємодії особистості та соціального середовища, що забезпечує досягнення певного рівня соціальної рівноваги [40].

У межах різних наукових підходів соціальна адаптація розглядається з різних позицій. Зокрема, у соціологічному підході вона трактується як процес інтеграції індивіда у соціальні структури та інститути через засвоєння норм і соціальних ролей. Психологічний підхід акцентує увагу на внутрішніх механізмах адаптації, таких як подолання стресу, розвиток адаптивних стратегій поведінки, формування психологічної стійкості. У соціальній роботі соціальна адаптація визначається як процес відновлення або формування здатності особистості до ефективного функціонування в суспільстві, що передбачає надання комплексної допомоги та підтримки [25].

Особливої актуальності проблема соціальної адаптації набуває в умовах соціальних криз, зокрема у контексті воєнних дій. Повернення ветеранів війни до цивільного життя супроводжується значними труднощами, пов’язаними зі зміною соціального статусу, втратою звичних умов існування, необхідністю відновлення соціальних зв’язків та інтеграції у мирне середовище. Як зазначають сучасні дослідження, цей процес часто ускладнюється наявністю психотравматичного досвіду, що може проявлятися у вигляді посттравматичних стресових розладів, емоційної нестабільності та труднощів у міжособистісній взаємодії [29].

Водночас сучасні дослідження підкреслюють, що соціальна адаптація ветеранів має свою специфіку, пов’язану з пережитим бойовим досвідом,

змінами у системі цінностей, а також можливими психологічними труднощами, зокрема посттравматичний стресовий розлад. Це ускладнює процес інтеграції та потребує комплексного підходу з боку держави і суспільства [25].

Можна виокремити ключові напрямки соціальної адаптації військовослужбовців:

- *психологічна адаптація*, яка передбачає подолання наслідків стресу, нормалізацію емоційного стану, відновлення здатності до довірливих соціальних контактів (наприклад, військовослужбовець після демобілізації проходить курс психологічної реабілітації, навчається керувати тривожністю та адаптуватися до мирного ритму життя);

- професійна адаптація, яка полягає у працевлаштуванні або перекваліфікації. Часто військові змушені змінювати професію через специфіку служби (наприклад, колишній військовослужбовець проходить курси ІТ або відкриває власну справу за підтримки державних програм);

- соціально-рольова адаптація, яка передбачає відновлення сімейних та соціальних ролей (наприклад, після повернення додому військовий знову виконує роль батька, чоловіка, але може стикатися з труднощами у спілкуванні з близькими через зміну життєвого досвіду);

- економічна адаптація, яка пов’язана зі стабілізацією матеріального становища (наприклад, оформлення соціальних виплат, отримання пільг, забезпечення житлом або започаткування підприємницької діяльності);

громадянська та культурна адаптація, яка передбачає активну участь у житті громади, громадських організаціях, ветеранських об’єднаннях (наприклад, участь ветеранів у діяльності громадських організацій, спрямованих на підтримку інших військових) [25].

Окрему увагу науковці приділяють адаптації членів сімей ветеранів, які також зазнають значного впливу воєнного досвіду, оскільки сім’я виступає важливим ресурсом підтримки, але водночас може бути середовищем виникнення конфліктів через зміну ролей, психологічну напруженість і

необхідність пристосування до нових умов спільного життя. У цьому контексті соціальна адаптація має розглядатися як комплексний процес, що охоплює не лише індивіда, а й його найближче соціальне оточення [1].

Сучасні наукові підходи підкреслюють необхідність комплексного та міжсекторального підходу до забезпечення соціальної адаптації ветеранів. Це передбачає координацію діяльності різних інституцій: органів державної влади, соціальних служб, медичних установ, освітніх закладів та громадських організацій. Така взаємодія дозволяє забезпечити комплексну підтримку, що включає соціальну, психологічну, професійну та правову допомогу [15].

У дослідженнях сучасних вчених наголошується, що важливим напрямом розвитку системи соціальної адаптації є розширення доступу до соціальних послуг на рівні територіальних громад. Децентралізація в Україні сприяє наближенню соціальних послуг до отримувачів, що підвищує їхню ефективність і доступність. Зокрема, громади відіграють ключову роль у забезпеченні підтримки ветеранів через створення програм реінтеграції, сприяння працевлаштуванню та розвитку соціальної інфраструктури [15].

Крім того, у сучасних умовах активно впроваджуються інноваційні підходи до соціальної адаптації, зокрема використання цифрових технологій у наданні соціальних послуг. Онлайн-консультування, електронні сервіси та дистанційні програми підтримки дозволяють значно розширити можливості отримання допомоги, особливо для ветеранів, які проживають у віддалених регіонах або мають обмежені можливості пересування [18].

Таким чином, соціальна адаптація є складним, багатовимірним і динамічним процесом, що включає взаємодію психологічних, соціальних, економічних та інституційних факторів. У контексті сучасних викликів, пов’язаних із війною, її значення суттєво зростає, що зумовлює необхідність подальшого розвитку теоретичних підходів та практичних механізмів підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей.

## 1.2. Соціально-психологічні особливості ветеранів війни та вплив війни на адаптацію їхніх сімей

Ветерани війни становлять окрему соціальну групу, яка характеризується специфічним життєвим досвідом, сформованим в умовах бойових дій, підвищеного ризику для життя та тривалого психоемоційного напруження. У сучасних наукових дослідженнях підкреслюється, що участь у війні суттєво впливає на особистість військовослужбовця, змінюючи його ціннісні орієнтації, поведінкові моделі та спосіб взаємодії із соціальним середовищем [15].

Однією з ключових соціально-психологічних особливостей ветеранів війни є наявність наслідків психотравмуючого досвіду. Сучасні дослідження доводять, що значна частина ветеранів стикається з проявами посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який включає нав’язливі спогади, підвищену тривожність, емоційну нестабільність та порушення сну [15]. Такі стани ускладнюють процес повернення до мирного життя та негативно впливають на соціальну взаємодію.

Дослідники наголошують, що психологічні наслідки участі у бойових діях також включають депресивні стани, підвищену агресивність або, навпаки, емоційну відстороненість, що ускладнює встановлення соціальних контактів і відновлення довіри до оточення [29]. У багатьох випадках ветерани потребують тривалої психологічної підтримки та спеціалізованих програм реабілітації.

Важливою характеристикою є також зміна системи цінностей та життєвих пріоритетів. У період військової служби формується специфічна модель поведінки, що базується на дисципліні, швидкому прийнятті рішень, високій відповідальності та орієнтації на виживання. Після повернення до цивільного життя ці моделі часто вступають у конфлікт із мирними соціальними нормами, що може спричиняти труднощі адаптації [25].

Окрему увагу науковці приділяють проблемі соціальної ізоляції ветеранів. Внаслідок пережитого досвіду деякі з них можуть уникати

соціальних контактів, обмежувати спілкування та відчувати нерозуміння з боку цивільного населення. Це призводить до зниження рівня соціальної інтеграції та ускладнює процес реінтеграції у суспільство [18].

У сучасних умовах також важливо враховувати проблему професійної дезадаптації ветеранів. Після завершення військової служби багато осіб стикаються з необхідністю зміни професійної діяльності або пошуку нового місця роботи. Водночас відсутність цивільного досвіду та психологічні бар'єри можуть ускладнювати процес працевлаштування [40].

Науковці підкреслюють, що важливим фактором успішної адаптації є рівень соціальної підтримки. Підтримка з боку родини, держави, соціальних служб та громадських організацій значно підвищує шанси на успішну інтеграцію ветеранів у цивільне життя [1]. У цьому контексті сім'я виступає як ключовий ресурс емоційної стабілізації, хоча водночас вона також може зазнавати значного психологічного навантаження.

Слід також зазначити, що сучасні дослідження виділяють феномен «відкладеного життя» у ветеранів, коли після повернення з війни людина потребує часу для переосмислення власного досвіду, відновлення життєвих планів і формування нової ідентичності [18]. Цей процес є складним і тривалим, що потребує комплексної підтримки.

Таким чином, соціально-психологічні особливості ветеранів війни визначають складність процесу їх соціальної адаптації. Вони включають психотравматичні наслідки, зміну ціннісних орієнтацій, труднощі соціальної взаємодії та професійної реалізації. Усі ці фактори потребують комплексного підходу до соціальної роботи та розробки ефективних програм реінтеграції.

Війна як соціальне явище має комплексний вплив не лише на безпосередніх учасників бойових дій, але й на їхні сім'ї, які стають важливою частиною процесу соціальної адаптації ветеранів. Сучасні дослідження підтверджують, що сім'я в умовах війни виконує одночасно дві функції: є джерелом підтримки та водночас може зазнавати значного психологічного

навантаження, пов’язаного з переживанням стресу, невизначеності та тривоги за життя і здоров’я близької людини [1].

Одним із ключових наслідків впливу війни на сім’ю є трансформація сімейних ролей. У період відсутності одного з членів родини (військовослужбовця) інші члени сім’ї змушені брати на себе додаткові обов’язки, що призводить до перерозподілу ролей і функцій у сімейній системі. Після повернення ветерана до цивільного життя ці ролі знову змінюються, що часто викликає напруження, конфлікти та необхідність повторної адаптації всієї сімейної системи [25].

Наукові джерела підкреслюють, що сім’ї ветеранів часто стикаються з явищем вторинної травматизації, коли члени родини опосередковано переживають наслідки бойового досвіду військовослужбовця. Це може проявлятися у вигляді емоційного вигорання, тривожних станів, порушення комунікації та зниження якості сімейних взаємин [29]. Особливо вразливими є діти, які можуть демонструвати зміни у поведінці, труднощі у навчанні та емоційній сфері.

Важливим аспектом є також порушення комунікації в сім’ї. Після повернення з війни ветерани часто мають труднощі у вираженні емоцій, що пов’язано з психологічними наслідками бойового досвіду. Це може призводити до емоційної дистанції між членами сім’ї та ускладнювати процес взаєморозуміння [40]. У свою чергу, це створює додаткові бар’єри для ефективної соціальної адаптації ветерана.

Дослідники зазначають, що сім’я відіграє ключову роль у процесі реінтеграції ветерана війни у цивільне життя. Саме сімейне середовище може або сприяти відновленню психологічної рівноваги, або, навпаки, ускладнювати процес адаптації. Наявність підтримки, довіри та емоційної стабільності в сім’ї значно підвищує шанси на успішну соціальну адаптацію ветерана [15].

Водночас сім’ї ветеранів потребують власної системи підтримки. Сучасні підходи до соціальної роботи наголошують на необхідності

впровадження сімейно орієнтованих програм, які включають психологічне консультування, групи підтримки, соціальний супровід та освітні програми для членів сімей військовослужбовців і ветеранів [15].

Окремо слід відзначити економічний аспект впливу війни на сім'ю. Часто сім'ї ветеранів стикаються з фінансовими труднощами, пов'язаними з тривалою відсутністю годувальника, зміною його працездатності або необхідністю тривалої реабілітації. Це створює додатковий рівень стресу та ускладнює процес соціальної адаптації всієї сімейної системи [1].

У дослідженнях учених також підкреслюється значення соціального оточення та громади у підтримці сімей ветеранів. Дружнє соціальне середовище, наявність соціальних послуг та доступ до програм підтримки значно знижують рівень стресу та сприяють стабілізації сімейних відносин [29].

Отже, вплив війни на сім'ю є багатовимірним і охоплює психологічний, соціальний та економічний рівні. Сім'я виступає важливим елементом системи соціальної адаптації ветерана, але водночас сама потребує комплексної підтримки. Ефективна соціальна робота у цьому напрямі має враховувати потреби всієї сімейної системи, що дозволяє забезпечити більш успішну реінтеграцію ветеранів у цивільне життя.

### 1.3. Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки ветеранів в Україні

Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки ветеранів війни є ключовим елементом державної політики у сфері соціального захисту населення. Воно визначає правові гарантії, механізми реалізації соціальних прав ветеранів та членів їхніх сімей, а також регулює діяльність державних і недержавних інституцій, залучених до процесу соціальної адаптації. У сучасних умовах воєнного стану та зростання кількості ветеранів питання правового регулювання набуває особливої актуальності [1].

Основним нормативно-правовим актом у сфері соціального захисту ветеранів є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», прийнятий 22 жовтня 1993 року. Цей закон визначає правовий статус ветеранів війни, встановлює основні категорії осіб, які належать до ветеранів, а також закріплює систему державних гарантій, спрямованих на забезпечення їхнього соціального захисту [33].

Закон передбачає комплекс заходів підтримки, що охоплює різні сфери життєдіяльності ветеранів. Зокрема, він гарантує безоплатне або пільгове медичне обслуговування, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, доступ до лікарських засобів, а також першочергове обслуговування в закладах охорони здоров'я. Важливе місце займають соціальні виплати, включаючи пенсійне забезпечення, щорічну разову грошову допомогу та інші види матеріальної підтримки [33].

Крім того, законом передбачено житлові гарантії, зокрема надання житла або покращення житлових умов, а також пільги щодо оплати житлово-комунальних послуг. Значна увага приділяється питанням професійної адаптації ветеранів, що включає можливості перекваліфікації, отримання нової професії, сприяння у працевлаштуванні та розвитку підприємницької діяльності [33].

Окремо слід зазначити, що закон також містить положення щодо соціального захисту членів сімей ветеранів, зокрема у випадках втрати годувальника, що підкреслює комплексний характер державної політики у цій сфері. У сучасних умовах цей нормативно-правовий акт зазнає змін і доповнень з метою адаптації до нових соціальних викликів, пов'язаних із воєнними подіями в Україні [33].

Важливу роль у системі соціальної підтримки населення відіграє також Закон України «Про соціальні послуги» (2019), який визначає правові та організаційні засади надання соціальних послуг особам і сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах. До таких категорій належать,

зокрема, ветерани війни та члени їхніх сімей, які потребують комплексної допомоги у процесі соціальної адаптації до умов мирного життя [36].

Закон встановлює основні принципи надання соціальних послуг, серед яких ключовими є доступність, адресність, добровільність отримання допомоги, конфіденційність, а також індивідуальний підхід до кожного отримувача. Особливого значення набуває саме індивідуалізація соціальної підтримки, що передбачає врахування конкретних потреб особи, її життєвих обставин, психологічного стану та соціального середовища. Це є надзвичайно важливим у роботі з ветеранами війни, оскільки їхній досвід участі в бойових діях обумовлює специфічні соціально-психологічні потреби [36].

Закон також визначає перелік базових соціальних послуг, до яких належать соціальний супровід, консультування, соціальна профілактика, послуги з адаптації, реінтеграції, кризового та екстреного втручання. Для ветеранів війни особливо важливими є послуги соціальної адаптації та реабілітації, які спрямовані на відновлення соціальних зв’язків, формування нових життєвих стратегій, інтеграцію у професійне середовище та активне громадське життя [36].

Важливим нововведенням закону є впровадження механізму оцінювання потреб отримувачів соціальних послуг та складання індивідуального плану їх надання. Це дозволяє забезпечити більш ефективне та цілеспрямоване використання ресурсів, а також підвищити якість соціальної роботи. Крім того, закон передбачає розвиток ринку соціальних послуг, залучення недержавних організацій та громадських ініціатив до їх надання, що сприяє розширенню можливостей підтримки ветеранів і їхніх сімей [36].

Особливої уваги приділено питанням фінансування соціальних послуг, контролю за їх якістю та професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Це створює передумови для формування ефективної системи соціального захисту, здатної реагувати на сучасні виклики, пов’язані з наслідками війни [3].

Окреме значення у системі соціального захисту ветеранів війни мають підзаконні нормативно-правові акти, державні програми та стратегічні

документи, спрямовані на забезпечення їхньої соціальної та психологічної реабілітації. Вони конкретизують положення базових законів і визначають механізми їх практичної реалізації на державному та місцевому рівнях.

Важливим стратегічним документом є Стратегія ветеранської політики на період до 2030 року, яка визначає ключові напрями державної політики щодо підтримки ветеранів війни, їхньої соціальної адаптації, професійної реалізації та інтеграції у громади. У межах цієї стратегії передбачено розвиток системи соціальних послуг, удосконалення механізмів психологічної допомоги та створення сприятливих умов для активної участі ветеранів у суспільному житті [25].

Суттєве значення мають також постанови Кабінету Міністрів України, зокрема Постанова КМУ №1057 від 27 грудня 2017 року, яка регламентує порядок організації психологічної реабілітації учасників бойових дій. Цей документ визначає механізми направлення ветеранів до відповідних закладів, фінансування послуг та контроль за їх якістю [31; 32].

Окрему роль відіграє Постанова КМУ №587 від 23 серпня 2016 року, яка передбачає професійну адаптацію учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у забезпеченні національної безпеки і оборони. Вона включає заходи з перепідготовки, підвищення кваліфікації та сприяння працевлаштуванню ветеранів [25].

У сфері економічної інтеграції ветеранів важливим прикладом є державна програма підтримки підприємництва, зокрема грантова програма «єРобота», яка передбачає надання фінансової допомоги ветеранам для започаткування або розвитку власного бізнесу. Це сприяє їхній фінансовій самостійності та соціальній активності [22].

Крім того, в Україні активно впроваджуються регіональні програми підтримки ветеранів, які реалізуються органами місцевого самоврядування. Вони передбачають створення ветеранських просторів, центрів соціально-психологічної допомоги, проведення програм реабілітації, навчання та соціальної інтеграції. Наприклад, у багатьох громадах функціонують

ветеранські хаби, які надають консультаційні, психологічні та юридичні послуги [24].

Важливим напрямом є також розвиток системи психологічної допомоги, що включає діяльність реабілітаційних центрів, впровадження сучасних методів психотерапії та підготовку фахівців. Такі заходи спрямовані на подолання наслідків посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем, що виникають у ветеранів після участі в бойових діях [24; 32].

Таким чином, підзаконні нормативно-правові акти, державні програми та стратегії формують цілісну систему практичної реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів. Їх впровадження сприяє забезпеченню комплексної підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей, створює умови для їхньої успішної соціальної, психологічної та професійної адаптації до цивільного життя.

Сучасні дослідження підкреслюють, що в Україні активно відбувається процес децентралізації соціальних послуг, що передбачає передачу значної частини повноважень територіальним громадам. Це дозволяє забезпечити більш адресний і наближений до потреб ветеранів характер соціальної підтримки [15].

Цінним елементом нормативно-правового забезпечення є також міжнародні стандарти у сфері прав людини та соціального захисту, які імплементуються в національне законодавство України. Вони спрямовані на забезпечення рівного доступу ветеранів до соціальних послуг, недискримінацію та повагу до їхніх прав [15].

Одним із ключових міжнародних документів є Європейська соціальна хартія (переглянута, 1996 р.), ратифікована Україною у 2006 році. Вона гарантує право кожної особи на соціальний захист, медичну допомогу, соціальне забезпечення та професійну реабілітацію. Положення цього документа прямо стосуються ветеранів війни, зокрема у частині забезпечення їх доступу до соціальних послуг і підтримки у процесі інтеграції в суспільство.

Важливе значення має також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), яка закріплює фундаментальні права і свободи людини, включаючи право на повагу до приватного і сімейного життя, заборону дискримінації та право на ефективний засіб правового захисту. Ці норми є основою для формування державної політики щодо захисту прав ветеранів та членів їхніх сімей [22].

У сфері праці та соціальної політики важливу роль відіграють документи Міжнародної організації праці (МОП), зокрема Конвенція МОП №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (1952 р.), яка встановлює базові стандарти соціального захисту, включаючи пенсійне забезпечення, медичну допомогу та підтримку у разі втрати працездатності [22].

Окремо слід відзначити Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.), ратифіковану Україною у 2009 році, яка має особливе значення для ветеранів, що отримали поранення або інвалідність унаслідок бойових дій. Вона передбачає забезпечення рівного доступу до медичних, соціальних, освітніх та реабілітаційних послуг, а також сприяння їхній повній інтеграції у суспільство [46].

Значний вплив на формування підходів до соціального захисту має також Загальна декларація прав людини (1948 р.), яка проголошує право кожної людини на соціальне забезпечення, гідний рівень життя, медичну допомогу та соціальні послуги [46].

Імплементація зазначених міжнародних стандартів у національне законодавство України здійснюється шляхом прийняття відповідних законів, державних програм і стратегій, а також гармонізації нормативно-правової бази з європейськими вимогами. Це сприяє підвищенню якості соціальних послуг, забезпеченню рівного доступу до них та формуванню ефективної системи підтримки ветеранів війни.

Таким чином, міжнародні стандарти у сфері прав людини виступають важливою основою для розвитку національної системи соціального захисту,

забезпечуючи дотримання прав ветеранів війни та членів їхніх сімей, їхню недискримінацію та створення умов для повноцінної соціальної адаптації.

У сучасних умовах важливого значення набуває впровадження інноваційних підходів у сфері соціального захисту ветеранів, зокрема цифровізації адміністративних послуг, розвитку електронних сервісів та створення єдиних інформаційних систем для обліку та супроводу ветеранів [15].

Отже, нормативно-правове забезпечення соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей в Україні має комплексний і багаторівневий характер. Його основу становлять базові закони, які визначають правовий статус ветеранів, систему соціальних гарантій і принципи надання соціальних послуг. Важливе значення мають підзаконні нормативно-правові акти, державні програми та стратегії, що конкретизують механізми реалізації державної політики та забезпечують практичну підтримку ветеранів у процесі їхньої реінтеграції в цивільне життя.

Суттєву роль відіграють також міжнародні стандарти у сфері прав людини, які спрямовані на забезпечення рівності, недискримінації та доступності соціальних послуг, і поступово інтегруються в національну правову систему. Їх імплементація сприяє вдосконаленню законодавства та підвищенню якості соціального захисту [15].

Разом з тим, попри наявність розвиненої нормативної бази, залишаються актуальними питання підвищення ефективності реалізації законодавчих норм, удосконалення міжвідомчої взаємодії, забезпечення індивідуального підходу до потреб ветеранів та їхніх сімей, а також розвитку системи соціально-психологічної підтримки.

Таким чином, подальше вдосконалення нормативно-правового забезпечення має бути спрямоване на створення цілісної, гнучкої та ефективної системи соціальної адаптації, яка відповідатиме сучасним викликам і забезпечуватиме повноцінну інтеграцію ветеранів війни та членів їхніх сімей у суспільство.

# РОЗДІЛ 2
# ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЇХ СІМЕЙ

## 2.1. Організація системи соціальної адаптації ветеранів війни в Україні

Система соціальної адаптації ветеранів війни в Україні є важливою складовою державної соціальної політики та спрямована на створення умов для повноцінного повернення військовослужбовців до мирного життя. В умовах триваючої війна проблема соціальної адаптації набула особливої гостроти, оскільки кількість ветеранів постійно зростає, а їхні потреби стають дедалі більш комплексними.

Організація системи соціальної адаптації ветеранів ґрунтується на відповідній законодавчій базі. Ключовим документом є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [33], який визначає правовий статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту та основні напрями державної політики у цій сфері. Окрім нього, важливими є закони України «Про соціальні послуги» [36], «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [35], а також низка постанов Кабінету Міністрів України, що регулюють порядок надання конкретних видів допомоги.

Варто зазначити, що нормативно-правова база забезпечує право на соціальний захист і пільги; доступ до медичних і реабілітаційних послуг; можливості професійної адаптації та працевлаштування; психологічну підтримку.

Як зазначають дослідники, ефективність системи соціальної адаптації значною мірою залежить від узгодженості нормативно-правових актів та їх практичної реалізації [1, с. 45].

Координацію державної політики у сфері соціальної адаптації здійснює Міністерство у справах ветеранів України, яке забезпечує формування та

реалізацію програм підтримки ветеранів, розвиток реабілітаційної інфраструктури та взаємодію з громадськими організаціями.

Важливими суб'єктами реалізації такої політики є:

- органи соціального захисту населення;
- заклади охорони здоров'я;
- центри соціальних служб;
- Державна служба зайнятості України;
- органи місцевого самоврядування.

На місцевому рівні значну роль відіграють територіальні громади, які безпосередньо організовують надання соціальних послуг, зокрема соціальний супровід, консультування, допомогу у працевлаштуванні [1].

Система соціальної адаптації ветеранів включає кілька взаємопов'язаних напрямів: соціально-психологічна адаптація; професійна адаптація та працевлаштування; соціально-економічна підтримка; медична та фізична реабілітація; медична та фізична реабілітація [1].

Що стосується соціально-психологічної адаптації, то вона передбачає надання психологічної допомоги, спрямованої на подолання наслідків бойового досвіду, зокрема посттравматичний стресовий розлад. Реалізується через діяльність центрів психологічної реабілітації, програм групової терапії, індивідуального консультування [2].

Професійна адаптація та працевлаштування включає професійну орієнтацію, перепідготовку та підвищення кваліфікації ветеранів. Державні програми сприяють інтеграції ветеранів на ринок праці, що є важливою умовою їх соціальної стабільності [2, с. 78].

Соціально-економічна підтримка охоплює систему пільг, грошових виплат, забезпечення житлом, а також підтримку ветеранського підприємництва. Зокрема, впроваджуються грантові програми для започаткування власної справи [2].

Під медичною та фізичною реабілітацією розуміємо відновлення фізичного здоров’я ветеранів, лікування травм, отриманих під час служби, та реабілітацію осіб з інвалідністю.

Соціально-рольова адаптація полягає у відновленні соціальних зв’язків, сімейних відносин, інтеграції у громаду.

Важливим елементом системи соціальної адаптації ветеранів війни в Україні є діяльність громадських та волонтерських організацій. Вони доповнюють державну систему, яка забезпечує: психологічну підтримку; соціальний супровід; організацію тренінгів і програм адаптації; розвиток ветеранських спільнот [4].

Як підкреслюють науковці, саме взаємодія державного і недержавного секторів забезпечує найбільшу ефективність соціальної адаптації [25, с. 112].

Соціальні служби та громадські організації є ключовими суб’єктами системи соціальної адаптації ветеранів війни, оскільки саме вони забезпечують практичну реалізацію державної політики у сфері соціального захисту. Їхня діяльність спрямована на комплексну підтримку ветеранів та членів їхніх сімей, що включає соціальний супровід, психологічну допомогу, правове консультування, сприяння працевлаштуванню та інтеграцію в громаду [1].

У сучасних умовах система соціальних послуг в Україні функціонує на основі принципів адресності, індивідуального підходу, доступності та міжвідомчої взаємодії. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», соціальна робота з ветеранами передбачає надання базових і спеціалізованих послуг, спрямованих на подолання складних життєвих обставин та відновлення соціального функціонування особистості [40]. Це означає, що підтримка ветеранів повинна бути не загальною, а індивідуалізованою, з урахуванням їхнього психоемоційного стану, сімейної ситуації та професійного досвіду.

Одним із центральних напрямів діяльності соціальних служб є соціальний супровід ветеранів. Він включає первинну оцінку потреб, розробку

індивідуального плану соціальної підтримки, координацію взаємодії між різними установами та постійний моніторинг ефективності наданих послуг. Такий підхід дозволяє забезпечити безперервність допомоги та уникнути фрагментарності у вирішенні проблем ветеранів [25].

Особливого значення набуває діяльність центрів соціальних служб та центрів надання соціальних послуг у територіальних громадах. Саме на місцевому рівні відбувається безпосередній контакт із ветеранами, що дозволяє оперативно реагувати на їхні потреби. У процесі децентралізації саме громади стають ключовими суб'єктами соціальної підтримки, оскільки вони найближчі до отримувача послуг і краще розуміють локальні потреби [29].

Важливою складовою роботи соціальних служб є психологічна підтримка ветеранів. У співпраці з психологами та психотерапевтами надаються послуги, спрямовані на подолання посттравматичного стресового розладу, тривожних станів, депресії та емоційного вигорання. Сучасні дослідження підтверджують, що без належної психологічної допомоги процес соціальної адаптації значно ускладнюється та може набувати затяжного характеру [15].

Окрему увагу соціальні служби приділяють роботі з сім'ями ветеранів. Сім'я розглядається як важливий ресурс підтримки, але водночас і як система, що сама переживає стрес. Соціальні працівники здійснюють сімейне консультування, організовують групи взаємопідтримки, проводять психоосвітні заходи для членів сімей ветеранів. Це сприяє відновленню комунікації, зниженню рівня конфліктності та стабілізації сімейних відносин [15].

Важливою складовою системи підтримки є громадські та благодійні організації, які доповнюють державні соціальні послуги. Вони реалізують програми психологічної реабілітації, професійної перекваліфікації, юридичної допомоги, розвитку ветеранського підприємництва та соціальної інтеграції. Завдяки більшій гнучкості та швидкості реагування громадський сектор часто ефективніше закриває потреби ветеранів у кризових ситуаціях [1].

Сучасною тенденцією є впровадження кейс-менеджменту як інноваційної технології соціальної роботи. Він передбачає індивідуальний супровід ветерана соціальним працівником, який координує всі види допомоги, забезпечує взаємодію між установами та контролює ефективність наданих послуг. Такий підхід дозволяє уникнути дублювання функцій та підвищує результативність соціальної підтримки [15].

Попри позитивні зрушення, у діяльності соціальних служб існує низка проблем. Насамперед це недостатній рівень фінансування, що обмежує можливості впровадження нових програм підтримки. Крім того, спостерігається перевантаженість соціальних працівників, що негативно впливає на якість надання послуг. Також актуальною залишається проблема нерівномірного розвитку соціальної інфраструктури в різних регіонах України [29].

Ще однією суттєвою проблемою є кадрове забезпечення. Робота з ветеранами вимагає високого рівня професійної підготовки соціальних працівників, знань у сфері психології травми, кризового консультування та міжособистісної комунікації. Недостатній рівень підготовки персоналу може знижувати ефективність соціальної підтримки та ускладнювати процес адаптації ветеранів [15].

Варто згадати і ветеранські простори, які є важливим елементом сучасної системи соціальної підтримки в Україні, що формується як відповідь на зростання потреб осіб, які повертаються з військової служби.

Вони створюються як відкриті багатофункціональні центри, у яких ветерани війни та члени їхніх сімей можуть отримати комплексну допомогу – психологічну, соціальну, юридичну та інформаційну. Діяльність таких просторів спрямована на сприяння успішній соціальній адаптації, відновленню психологічної рівноваги та інтеграції ветеранів у цивільне життя.

У контексті наслідків сучасних реалій суспільства ветеранські простори набувають особливого значення як інституції, що поєднують державні та громадські ініціативи у сфері підтримки ветеранів [29].

Розвиток мережі ветеранських просторів в Україні є одним із ключових напрямів державної політики у сфері підтримки ветеранів війни. Станом на останні роки спостерігається стабільне зростання кількості таких центрів та розширення їх функціоналу [26].

За офіційними даними, станом на початок 2023 року в Україні функціонувало близько 28 ветеранських просторів, які діяли майже в кожній області та забезпечували базові послуги з психологічної та соціальної підтримки ветеранів і членів їхніх сімей [26].

У 2024 році система почала активно масштабуватися: було створено та розширено мережу центрів ветеранського розвитку до 19 закладів, які надають психологічну допомогу, освітні послуги та соціальний супровід ветеранів і родин загиблих [26].

Окремі регіони демонструють позитивну динаміку розвитку. Наприклад, у Полтавській області функціонує 10 ветеранських просторів, а в окремих громадах їх кількість продовжує зростати, що свідчить про децентралізацію системи підтримки [26].

За наявними оцінками державних органів, в Україні формується мережа, яка потенційно охоплюватиме понад 400 ветеранських просторів у найближчі роки, що має забезпечити доступність послуг у кожному регіоні країни [26].

Крім того, у межах уже діючих центрів спостерігається висока активність користування послугами. Наприклад, лише за рік роботи окремі центри ветеранського розвитку надали допомогу понад 5 000 ветеранам та членам їхніх сімей, що включає психологічні консультації, юридичний супровід та соціальні послуги [26].

У сучасних умовах важливого значення набуває цифровізація соціальних послуг. Впровадження електронних платформ, онлайн-консультацій та цифрових сервісів дозволяє значно спростити доступ ветеранів до соціальної допомоги, особливо для тих, хто проживає у віддалених громадах або має обмежену мобільність. Це також сприяє підвищенню прозорості та ефективності системи соціального захисту [15].

Таким чином, діяльність соціальних служб і організацій є центральним елементом системи соціальної адаптації ветеранів війни. Вона охоплює широкий спектр послуг і напрямів роботи, спрямованих на відновлення соціального функціонування ветеранів та їх інтеграцію у цивільне життя. Ефективність цієї системи безпосередньо впливає на успішність адаптації та якість життя ветеранів і їхніх сімей.

Попри наявність розвиненої інституційної структури, система соціальної адаптації ветеранів в Україні стикається з рядом проблем: недостатня координація між суб'єктами; нерівномірний доступ до послуг у різних регіонах; недостатнє фінансування програм; низький рівень поінформованості ветеранів; обмежена кількість фахівців у сфері психологічної реабілітації [26].

Ці проблеми знижують ефективність реалізації державної політики та потребують системного вирішення.

Отже, система соціальної адаптації ветеранів війни в Україні є багаторівневою та комплексною, охоплює нормативно-правове, інституційне та практичне забезпечення. Її ефективність залежить від узгодженості дій державних органів, розвитку інфраструктури соціальних послуг та активної участі громадянського суспільства. В умовах сучасних викликів особливої важливості набуває вдосконалення механізмів взаємодії між усіма суб'єктами цієї системи.

## 2.2. Основні проблеми адаптації ветеранів до цивільного життя та соціально-психологічна підтримка ветеранів війни і членів їхніх сімей

Соціальна адаптація ветеранів війни до цивільного життя є складним соціально-психологічним процесом, що передбачає поступове відновлення звичних моделей життєдіяльності, зміну соціальних ролей та інтеграцію особи у мирне суспільне середовище. У науковому дискурсі адаптація розглядається як динамічний процес взаємодії індивіда з соціальним середовищем, у ході

якого відбувається пристосування до нових умов життя та засвоєння соціально прийнятних норм поведінки [29].

Актуальність дослідження проблем адаптації ветеранів значно зросла в умовах російсько-українська війна, оскільки велика кількість військовослужбовців повертається до цивільного життя після участі у бойових діях. Такий перехід часто супроводжується кризою соціальної ідентичності, зміною системи цінностей, а також необхідністю відновлення соціальних зв’язків [29].

Теоретичні підходи у соціології та психології підкреслюють, що адаптація ветеранів має комплексний характер і включає кілька взаємопов’язаних компонентів: психологічний, соціальний, професійний та економічний. Особливе значення у цьому процесі мають психологічні наслідки бойового досвіду, зокрема прояви посттравматичний стресовий розлад, які можуть ускладнювати процес повернення до нормального цивільного життя [30].

У науковій літературі наголошується, що успішність адаптації значною мірою залежить від рівня соціальної підтримки, доступності державних програм, а також ефективності роботи інституцій, зокрема Міністерство у справах ветеранів України, яке відповідає за формування та реалізацію політики у сфері ветеранських справ [25].

Важливим аспектом є також вплив соціального середовища, зокрема сім’ї, громади та трудового колективу, які можуть як сприяти, так і ускладнювати процес адаптації. Нестача розуміння з боку суспільства, обмежений доступ до соціальних послуг та труднощі працевлаштування є одними з ключових чинників, що негативно впливають на успішність інтеграції ветеранів у цивільне життя [25].

Таким чином, теоретичний аналіз засвідчує, що проблеми адаптації ветеранів мають багатовимірний характер і потребують комплексного дослідження. Саме тому важливим є емпіричне вивчення реального стану

соціальної адаптації ветеранів, що дозволяє виявити основні труднощі та визначити напрями їх подолання.

З метою виявлення основних проблем адаптації ветеранів було проведено емпіричне дослідження методом анкетування. У дослідженні взяли участь ветерани бойових дій різного віку та соціального статусу.

Аналіз отриманих результатів показав, що процес адаптації для більшості респондентів є складним і тривалим: лише 25% опитаних оцінюють свій рівень адаптації як високий, тоді як 50% перебувають на середньому рівні, а ще 25% – на низькому, що свідчить про наявність труднощів адаптації у 75% ветеранів.

Узагальнення результатів дослідження дало змогу виділити ключові групи проблем, що ускладнюють адаптацію ветеранів до цивільного життя. Насамперед це психологічні труднощі, які проявляються у підвищеній тривожності, дратівливості, порушеннях сну та емоційній нестабільності. Так, 70% опитаних зазначили наявність подібних станів. Частина ветеранів демонструє ознаки посттравматичний стресовий розлад, що суттєво впливає на їхню здатність до соціальної інтеграції. Психологічний фактор виявився визначальним, оскільки він безпосередньо впливає на інші сфери життєдіяльності.

Другу групу проблем становлять труднощі у сфері працевлаштування. Зокрема, 60% респондентів зазначили, що мають труднощі з пошуком роботи. Основними причинами є невідповідність військового досвіду вимогам цивільного ринку праці, недостатній рівень перекваліфікації, відсутність підтримки роботодавців та невпевненість у власних професійних можливостях. Це, у свою чергу, негативно позначається на матеріальному становищі ветеранів та їх соціальній стабільності.

Не менш важливою проблемою є соціальна ізоляція. Близько 50% ветеранів відчувають труднощі у спілкуванні з оточенням, що пов’язано з нерозумінням з боку цивільного населення та відмінністю життєвого досвіду.

Це призводить до звуження кола соціальних контактів, зниження соціальної активності та формування відчуття відчуженості.

Окрему групу становлять труднощі у сімейних відносинах. За результатами дослідження, 45% опитаних вказали на наявність конфліктів, труднощів у виконанні сімейних ролей та емоційної дистанції між членами родини після повернення з війни. Це свідчить про необхідність психологічної підтримки не лише ветеранів, а й їхніх сімей.

Важливим аспектом є також недостатня поінформованість ветеранів про можливості отримання соціальної допомоги. Зокрема, 35% респондентів зазначили, що не мають повної інформації про доступні державні програми та послуги, які надаються, зокрема, Міністерство у справах ветеранів України та іншими установами. Крім того, 25% опитаних вказали на наявність бюрократичних труднощів при оформленні соціальної підтримки.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що проблеми адаптації ветеранів мають комплексний характер і взаємопов’язані між собою. Психологічні труднощі (70%) посилюють проблеми у сфері працевлаштування (60%) та соціальних відносин (50%), а економічна нестабільність, у свою чергу, негативно впливає на психологічний стан. Таким чином, адаптація ветеранів до цивільного життя є не лише індивідуальним процесом, а й важливою соціальною проблемою, що потребує системного вирішення.

Ефективне подолання зазначених труднощів можливе за умови комплексного підходу, що передбачає розвиток системи соціально-психологічної підтримки, удосконалення програм професійної адаптації, підвищення рівня поінформованості ветеранів та посилення взаємодії між державними органами і громадськими організаціями. Саме така інтегрована модель здатна забезпечити успішну соціальну адаптацію ветеранів війни та їх повноцінну інтеграцію у суспільство.

У зв’язку з цим особливого значення набуває соціально-психологічна підтримка ветеранів та їхніх сімей як системний механізм подолання

зазначених труднощів. Вона спрямована на відновлення психологічного стану, розвиток соціальних навичок, покращення сімейних відносин та сприяння інтеграції у суспільство.

Теоретично соціально-психологічна підтримка розглядається як сукупність професійних дій соціальних працівників, психологів, медичних фахівців та інших суб'єктів соціальної роботи, спрямованих на допомогу особі у кризових життєвих ситуаціях. Вона включає індивідуальне консультування, групову терапію, кризове втручання, соціальний супровід та психореабілітаційні програми [26].

Особливу увагу у процесі підтримки приділяють психологічним наслідкам участі у бойових діях, зокрема проявам посттравматичний стресовий розлад, які можуть включати тривожність, агресивність, емоційну нестабільність, порушення сну та труднощі у соціальній взаємодії. Саме тому психологічна допомога є базовим компонентом системи підтримки ветеранів [29].

Важливою складовою соціально-психологічної роботи є підтримка членів сімей ветеранів. Сім'я виступає ключовим ресурсом адаптації, однак водночас може зазнавати значного стресу у процесі реінтеграції ветерана. Часто виникають труднощі у спілкуванні, зміна сімейних ролей, емоційне віддалення або конфлікти, що потребує окремого психологічного супроводу [29].

Система соціально-психологічної підтримки в Україні реалізується через діяльність державних та недержавних інституцій. Важливу координаційну роль у цьому процесі виконує Міністерство у справах ветеранів України, яке формує політику у сфері ветеранських справ, розробляє програми психологічної реабілітації та сприяє розвитку мережі відповідних послуг [44].

В Україні реалізація системи соціально-психологічної підтримки здійснюється через діяльність державних та недержавних структур, зокрема Міністерство у справах ветеранів України, центрів соціальних служб, закладів охорони здоров'я, психологічні реабілітаційні центри, волонтерські та

громадських організацій. Вони забезпечують індивідуальну роботу з ветеранами, проведення груп підтримки, тренінгів та програм соціальної інтеграції [44].

Соціально-психологічна підтримка ветеранів та їхніх сімей в Україні реалізується через поєднання державних, громадських і міжнародних ініціатив. Практичний досвід показує, що найбільш ефективними є комплексні програми, які поєднують психологічну допомогу, соціальний супровід та професійну реабілітацію [42].

Зокрема, одним із дієвих прикладів є діяльність центрів психосоціальної підтримки при ветеранських просторах, де ветерани можуть отримати індивідуальні консультації психолога, взяти участь у групах підтримки та пройти програми емоційного відновлення. Такі підходи дозволяють зменшити прояви стресових розладів та покращити соціальну взаємодію осіб, які мають ознаки посттравматичний стресовий розлад [42].

Практичний досвід також демонструє ефективність програм, що реалізуються за участю Міністерство у справах ветеранів України у співпраці з громадськими організаціями. Наприклад, у межах програм психологічної реабілітації ветеранам надається можливість проходити терапевтичні сесії, тренінги з відновлення комунікативних навичок, а також отримувати консультації щодо сімейних відносин та працевлаштування [26].

Окремо слід відзначити досвід груп взаємопідтримки ветеранів, де учасники, що мають схожий бойовий досвід, обмінюються переживаннями та стратегіями подолання стресу. Такий формат сприяє зниженню рівня соціальної ізоляції та формуванню відчуття належності до спільноти [26].

Таким чином, наявний практичний досвід підтверджує, що найбільш результативною є саме комплексна соціально-психологічна підтримка, яка поєднує індивідуальну роботу з психологом, групові форми взаємодії та соціальний супровід. Це дозволяє значно підвищити ефективність адаптації ветеранів до цивільного життя та сприяє їхній повноцінній інтеграції в суспільство.

Отже, результати дослідження свідчать, що проблеми адаптації ветеранів і система соціально-психологічної підтримки є взаємопов’язаними елементами єдиного процесу. Ефективність адаптації можлива лише за умови комплексного підходу, який поєднує психологічну допомогу, соціальний супровід та державну підтримку ветеранів і їхніх сімей.

### 2.3. Зарубіжний досвід соціальної адаптації ветеранів та можливості його впровадження в Україні

Дослідження зарубіжного досвіду соціальної адаптації ветеранів війни є цінним інструментом для вдосконалення національної системи соціального захисту, оскільки дозволяє виявити ефективні підходи, механізми та механізми підтримки ветеранів. У провідних країнах світу сформовано комплексні моделі реінтеграції ветеранів, які поєднують соціальну, психологічну, медичну та економічну складові допомоги [1].

Найбільш розвиненими моделями ветеранської підтримки вважаються системи США, Великої Британії та Канади. У цих країнах функціонує комплексна система програм, спрямованих на соціальну адаптацію ветеранів, яка включає психологічну реабілітацію, професійну перекваліфікацію, сприяння працевлаштуванню, а також забезпечення житлом та медичними послугами [52].

Зокрема, у США діє розгалужена система ветеранських служб, що забезпечує довготривалий супровід військовослужбовців після завершення служби, включаючи освітні та трудові програми реінтеграції [52].

Система соціальної адаптації ветеранів у Сполучених Штатах Америки є однією з найбільш розвинених у світі та розглядається як комплексна державна модель довготривалої підтримки осіб, які проходили військову службу. Вона базується на принципі безперервного супроводу ветерана після завершення служби та охоплює медичну, психологічну, соціальну та професійну складові [52].

Ключову роль у цій системі відіграє Міністерство у справах ветеранів США (U.S. Department of Veterans Affairs), яке забезпечує широкий спектр послуг: медичне обслуговування, психологічну допомогу, реабілітацію, освітні програми та підтримку працевлаштування. Особлива увага приділяється комплексній психологічній підтримці ветеранів, які мають наслідки бойового досвіду, зокрема прояви посттравматичний стресовий розлад [52].

Важливою складовою американської моделі є система освітніх і професійних програм, таких як GI Bill, що дозволяє ветеранам безкоштовно отримувати освіту, проходити перекваліфікацію та адаптуватися до цивільного ринку праці. Це сприяє їхній економічній інтеграції та зниженню рівня безробіття серед колишніх військовослужбовців [53].

Окрему увагу в США приділяють програмам підтримки психічного здоров'я та профілактики кризових станів, включаючи гарячі лінії допомоги, кризові центри та групи підтримки. Також активно розвиваються програми роботи з сім'ями ветеранів, оскільки сімейне середовище розглядається як ключовий фактор успішної адаптації [53].

Практика США демонструє ефективність міжвідомчої взаємодії державних структур, неурядових організацій та місцевих громад у процесі підтримки ветеранів. Такий підхід дозволяє забезпечити індивідуалізовану допомогу та швидку реакцію на соціально-психологічні потреби осіб, які повертаються з військової служби [52].

Зарубіжний досвід США є особливо цінним для України, оскільки демонструє важливість системного підходу до реінтеграції ветеранів, що включає не лише соціальну підтримку, а й довгострокову державну політику у сфері освіти, зайнятості та психологічної реабілітації [52].

У країнах Європейського Союзу (Велика Британія, Німеччина, Франція, Данія) система соціальної адаптації ветеранів базується на принципах соціальної держави та високого рівня соціального забезпечення. Однією з характерних рис є наявність єдиної державної стратегії щодо ветеранів, яка охоплює всі аспекти їхньої реінтеграції: медичну допомогу, соціальні послуги,

фінансову підтримку, професійну адаптацію та психологічну реабілітацію [53].

Зокрема, система соціальної адаптації ветеранів у Великій Британії є однією з найбільш структурованих у Європі та базується на поєднанні державної підтримки, діяльності благодійних організацій і локальних громадських ініціатив. Її головною особливістю є орієнтація на довготривалий супровід ветерана після завершення військової служби та комплексне вирішення соціальних і психологічних проблем [53].

Ключову роль у цій системі відіграє Міністерство оборони Великої Британії (Ministry of Defence), яке координує програми переходу військовослужбовців до цивільного життя. Окремі функції соціальної підтримки та реабілітації реалізуються через систему державних і партнерських організацій, що забезпечують медичну, психологічну та соціальну допомогу ветеранам [53].

Важливою складовою британської моделі є програми так званого “transition to civilian life” (перехід до цивільного життя), які включають професійну орієнтацію, перекваліфікацію, консультації щодо працевлаштування та фінансове планування. Такий підхід сприяє зниженню рівня безробіття серед ветеранів і полегшує їхню економічну інтеграцію [53].

Окрема увага приділяється психологічній підтримці ветеранів, особливо тих, хто має наслідки бойового досвіду, зокрема прояви посттравматичний стресовий розлад. У Великій Британії функціонують спеціалізовані програми психологічної реабілітації, кризові служби підтримки та мережі консультаційних центрів, які надають безкоштовну допомогу ветеранам та членам їхніх сімей [53].

Важливою особливістю британського досвіду є активна роль благодійних організацій, таких як Royal British Legion, які забезпечують додаткову соціальну підтримку, фінансову допомогу, житлові програми та психологічний супровід. Це створює багаторівневу систему підтримки, що поєднує державний і громадський сектори [52].

Також значна увага приділяється роботі з сім’ями ветеранів, оскільки сімейне середовище розглядається як ключовий фактор успішної адаптації. Програми підтримки включають сімейне консультування, психологічну допомогу та соціальні послуги [53].

Таким чином, досвід Великої Британії демонструє ефективність комплексної моделі соціальної адаптації ветеранів, що базується на міжсекторальній взаємодії, індивідуальному підході та довготривалому супроводі осіб після військової служби [52].

Система соціальної адаптації ветеранів у Німеччині має специфічні особливості, що відрізняють її від моделей США та Великої Британії. Це пов’язано з тим, що сучасна Німеччина не має масової категорії бойових ветеранів у класичному розумінні, однак активно розвиває систему підтримки військовослужбовців, які беруть участь у міжнародних миротворчих місіях та операціях НАТО [52].

Ключову роль у забезпеченні соціального захисту військовослужбовців відіграє Федеральне міністерство оборони Німеччини (Bundesministerium der Verteidigung), а також система військової соціальної служби. Вона забезпечує комплексний супровід військових як під час служби, так і після її завершення, включаючи медичну, соціальну та психологічну підтримку [53].

Особливістю німецької моделі є акцент на професійній реінтеграції. Військовослужбовцям надаються можливості перекваліфікації, отримання цивільної освіти та подальшого працевлаштування в державному або приватному секторі. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики соціальної дезадаптації та забезпечує стабільний перехід до цивільного життя [52].

Важливою складовою є також система медичної та психологічної допомоги, особливо для осіб, які мають наслідки бойового досвіду, зокрема прояви посттравматичний стресовий розлад. У Німеччині функціонують спеціалізовані реабілітаційні центри, де ветерани отримують довготривале лікування, психологічну підтримку та соціальну адаптацію [52].

Окрему увагу приділено правовому та соціальному захисту військовослужбовців. Держава гарантує фінансові компенсації, пенсійне забезпечення, медичні послуги та підтримку у випадках втрати працездатності. Це створює стабільну систему соціальних гарантій, яка сприяє зниженню соціальної напруги [53].

Отже, досвід Німеччини демонструє ефективність інтегрованої моделі підтримки, в якій поєднуються державні гарантії, професійна реінтеграція та медико-психологічна допомога. Такий підхід є корисним для запозичення в Україні, особливо в частині розвитку системи перекваліфікації та довготривалої соціальної підтримки ветеранів [53].

Не менш важливим для нашого дослідження є досвід системи соціальної адаптації ветеранів у Канаді та Австралії, яка належать до числа найбільш ефективних у світі, оскільки базуються на принципах комплексності, індивідуального підходу та довготривалої державної підтримки. Обидві країни приділяють значну увагу не лише медичній та соціальній допомозі, але й повній реінтеграції ветеранів у суспільство [53].

У Канаді ключову роль у підтримці ветеранів відіграє Veterans Affairs Canada (Департамент у справах ветеранів Канади). Система охоплює широкий спектр послуг: медичну та психологічну реабілітацію, соціальний супровід, фінансову допомогу, підтримку працевлаштування та житлові програми. Особлива увага приділяється ветеранам, які мають психологічні наслідки бойового досвіду, зокрема прояви посттравматичний стресовий розлад [52].

Важливою особливістю канадської моделі є програма “Veterans Rehabilitation and Reintegration Program”, яка передбачає індивідуальні плани реабілітації для кожного ветерана. Вони включають медичну допомогу, психологічну підтримку, професійну перекваліфікацію та супровід під час працевлаштування. Окремо функціонують програми підтримки сімей ветеранів, які забезпечують психологічне консультування та соціальні послуги [53].

В Австралії система підтримки ветеранів реалізується через Department of Veterans' Affairs (DVA). Вона базується на комплексному підході, який поєднує медичне забезпечення, соціальний захист та програми соціальної інтеграції. Значна увага приділяється психічному здоров'ю ветеранів, доступу до спеціалізованих реабілітаційних центрів та кризових служб підтримки [53].

Особливістю австралійської моделі є активне залучення громадських організацій та місцевих громад до процесу адаптації ветеранів. Це сприяє зниженню соціальної ізоляції та формуванню підтримуючого соціального середовища. Також діють програми працевлаштування, які допомагають ветеранам адаптуватися до цивільного ринку праці через перекваліфікацію та професійне навчання [53].

У Канаді та Австралії значна увага приділяється роботі з сім'ями ветеранів, оскільки сімейне середовище розглядається як ключовий фактор успішної соціальної адаптації. Підтримка включає психологічне консультування, освітні програми та соціальні послуги [53].

Таким чином, досвід Канади та Австралії демонструє ефективність комплексної моделі соціальної адаптації ветеранів, яка поєднує державні гарантії, індивідуальні програми реабілітації та активну участь громадського сектору. Цей підхід може бути адаптований в Україні для підвищення ефективності системи підтримки ветеранів та їхніх сімей.

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду соціальної адаптації ветеранів у таких країнах, як США, Велика Британія, Німеччина, Канада та Австралія, дозволяє зробити висновок, що у більшості розвинених держав сформовано комплексні та багаторівневі системи підтримки осіб, які завершили військову службу. Загальною рисою цих моделей є поєднання медичної, психологічної, соціальної та професійної реабілітації, що забезпечує цілісний підхід до реінтеграції ветеранів у цивільне життя [52].

Попри основні переваги зарубіжного досвіду, на нашу думку, варто назвати і слабкі сторони та проблемні аспекти зарубіжних країн, а саме: висока фінансова вартість системи підтримки, що створює значне навантаження на

державний бюджет; бюрократична складність процедур отримання допомоги, особливо у великих системах (наприклад, у США); нерівномірний доступ до послуг між різними регіонами, особливо у сільській місцевості; тривалі черги на психологічну та медичну допомогу у деяких країнах з високою кількістю ветеранів; залежність ефективності системи від рівня координації між державними та недержавними структурами, що не завжди є оптимальною [52].

Таким чином, зарубіжний досвід свідчить, що найбільш ефективною є саме комплексна модель соціальної адаптації ветеранів, яка поєднує державну підтримку, професійну реінтеграцію та розвинену систему психологічної допомоги. Водночас існуючі недоліки показують необхідність постійного вдосконалення таких систем, зокрема через спрощення адміністративних процедур та забезпечення рівного доступу до послуг.

Для України цей досвід є особливо цінним, оскільки дозволяє визначити пріоритети розвитку національної системи підтримки ветеранів, зокрема в частині розширення психологічної допомоги, розвитку програм працевлаштування та посилення ролі громадського сектору.

### 2.4. Шляхи вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни та їх сімей

У сучасних умовах, зумовлених наслідками повномасштабної війни, система соціальної адаптації ветеранів в Україні потребує подальшого вдосконалення та розвитку. Зростання кількості осіб, які повертаються з військової служби, актуалізує необхідність комплексного підходу до їхньої реінтеграції у цивільне життя, а також підтримки членів їхніх сімей [25].

Одним із ключових напрямів удосконалення є розвиток ефективної системи соціально-психологічної підтримки. Важливо забезпечити доступність психологічної допомоги на всіх рівнях – від первинних консультацій до довготривалої терапії. Особливу увагу слід приділяти ветеранам із проявами посттравматичний стресовий розлад, оскільки саме вони найчастіше стикаються з труднощами соціальної адаптації [26].

Другим важливим напрямом є удосконалення системи професійної реінтеграції ветеранів. Доцільним є розширення програм перекваліфікації, професійного навчання та сприяння працевлаштуванню. Необхідно посилити співпрацю між державними установами, роботодавцями та освітніми закладами з метою створення реальних можливостей для працевлаштування ветеранів у цивільному секторі [26].

Окремої уваги потребує розвиток мережі ветеранських просторів та центрів соціальної підтримки. Вони мають виконувати функцію комплексних сервісних центрів, де ветерани та їхні сім'ї можуть отримати психологічну, юридичну та інформаційну допомогу. Важливим є також розширення їх доступності у регіонах і громадах, що дозволить забезпечити децентралізовану модель підтримки [26].

Не менш важливим напрямом є підтримка сімей ветеранів. Сім'я є ключовим фактором успішної адаптації, тому необхідно впроваджувати програми сімейного консультування, психологічної допомоги та соціального супроводу. Це дозволить зменшити рівень конфліктності, покращити взаєморозуміння та зміцнити сімейні зв'язки.

Значну роль у вдосконаленні системи відіграє діяльність Міністерство у справах ветеранів України, яке координує державну політику у сфері ветеранських справ. Важливим є посилення міжвідомчої взаємодії, а також активніше залучення громадських і волонтерських організацій до реалізації соціальних програм.

Крім того, перспективним напрямом є впровадження цифрових сервісів для ветеранів, які дозволять спростити доступ до соціальних послуг, зменшити бюрократичні процедури та підвищити ефективність комунікації з державними структурами.

Однією з ключових рекомендацій є впровадження цілісної моделі соціальної адаптації ветеранів, яка поєднує соціальні, психологічні, медичні та економічні заходи. Така модель повинна забезпечувати безперервність підтримки – від моменту демобілізації до повної інтеграції ветерана у цивільне

життя. Важливо, щоб усі види допомоги були взаємопов’язаними та координувалися між собою [15].

Наступним важливим напрямом є розвиток системи кейс-менеджменту. Запровадження індивідуального супроводу кожного ветерана дозволить враховувати його особисті потреби, життєві обставини та ресурси. Соціальний працівник у ролі кейс-менеджера має координувати процес надання послуг, забезпечувати взаємодію між установами та контролювати ефективність допомоги [25].

Суттєвого вдосконалення потребує система соціально-психологічної реабілітації. Рекомендується розширити мережу спеціалізованих центрів, забезпечити доступність психологічної допомоги у громадах, а також впроваджувати сучасні доказові методи психотерапії. Особливу увагу необхідно приділяти роботі з членами сімей ветеранів, які також потребують підтримки [22].

Важливим напрямом є підвищення якості та доступності соціальних послуг. Для цього необхідно: спростити процедури отримання допомоги; розширити спектр послуг; забезпечити їх рівномірну доступність у різних регіонах; підвищити рівень інформованості ветеранів щодо можливостей підтримки [22].

Це дозволить зробити систему соціального захисту більш ефективною та орієнтованою на потреби отримувачів послуг [15].

Особливу увагу слід приділити економічній інтеграції ветеранів. Рекомендується: розширювати програми професійної перекваліфікації; стимулювати роботодавців до працевлаштування ветеранів; підтримувати розвиток ветеранського підприємництва через гранти та пільгове кредитування.

Ці заходи сприятимуть підвищенню рівня економічної самостійності ветеранів та їх соціальної активності [6].

Важливим є також розвиток міжсекторальної взаємодії. Ефективна співпраця між державними органами, соціальними службами, медичними

установами та громадськими організаціями дозволить забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем ветеранів. Необхідно створювати мультидисциплінарні команди, які працюватимуть із ветеранами на постійній основі [15].

Актуальним напрямом є впровадження цифрових технологій у сфері соціальних послуг. Рекомендується розвивати електронні сервіси, онлайн-консультації, інформаційні платформи та мобільні додатки для ветеранів. Це дозволить підвищити доступність допомоги та спростити процес її отримання [5].

Окрему увагу слід приділити інформаційній підтримці та просвітницькій роботі. Необхідно проводити інформаційні кампанії щодо прав ветеранів, доступних соціальних послуг та можливостей реабілітації. Це сприятиме підвищенню рівня обізнаності та активності ветеранів у процесі власної адаптації [7].

Важливим аспектом є також подолання соціальної стигматизації ветеранів. Формування позитивного ставлення суспільства, популяризація історій успішної адаптації, залучення ветеранів до громадської діяльності сприятиме їх інтеграції у соціум та підвищенню самооцінки [25].

Сучасні дослідження також підкреслюють необхідність підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери. Соціальні працівники, психологи та інші спеціалісти повинні мати відповідну підготовку для роботи з ветеранами, зокрема знання у сфері травматерапії, кризового консультування та сімейної роботи [22].

Таким чином, підвищення ефективності соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей потребує системного підходу, який включає вдосконалення соціальних послуг, розвиток соціально-психологічної реабілітації, економічну інтеграцію, цифровізацію та міжсекторальну взаємодію. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме створенню ефективної та сучасної системи соціальної підтримки ветеранів в Україні.

# ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі відповідно до поставленої мети було обгрунтувано теоретичні основи дослідження та окреслено шляхи вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни в Україні, що дозволило зробити низку узагальнень та висновків.

1. Розкрито сутність поняття «соціальна адаптація».

Встановлено, що соціальна адаптація є багатовимірним процесом взаємодії особистості із соціальним середовищем, який передбачає пристосування до нових умов життя, відновлення соціальних зв'язків, засвоєння нових соціальних ролей та досягнення психологічної рівноваги. Окрему увагу приділено соціально-психологічним особливостям ветеранів війни. З'ясовано, що участь у бойових діях спричиняє значні психологічні навантаження, формує посттравматичні стресові стани, емоційне вигорання, підвищену тривожність, а також ускладнює процес повернення до мирного життя. Водночас війна суттєво впливає не лише на самих ветеранів, але й на членів їхніх сімей, змінюючи сімейні ролі, структуру взаємин, рівень емоційної підтримки та загальну соціальну функціональність родини.

2. Висвітлено нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки ветеранів в Україні. Проаналізовано основні нормативні акти, що регулюють питання соціального захисту ветеранів війни, зокрема Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», а також інші підзаконні нормативно-правові акти. Встановлено, що зазначені документи формують цілісну правову основу системи соціальної підтримки ветеранів та членів їхніх сімей в Україні.

Здійснено аналіз системи соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей в Україні. Встановлено, що вона охоплює діяльність державних органів, соціальних служб, громадських організацій та волонтерських ініціатив, які забезпечують надання соціальної, психологічної та реабілітаційної допомоги. Система соціальної адаптації функціонує в межах

чинної нормативно-правової бази та спрямована на підтримку ветеранів у процесі повернення до цивільного життя.

3. Визначено ключові проблеми адаптації ветеранів до цивільного життя. Серед них: психологічні труднощі (наслідки бойового стресу, депресивні стани, тривожність), складнощі соціальної інтеграції, проблеми з працевлаштуванням, недостатній рівень інформованості про доступні соціальні послуги та обмежені можливості довгострокової психологічної підтримки.

Висвітлено соціально-психологічну підтримку ветеранів і членів їхніх сімей. Встановлено, що соціально-психологічна підтримка ветеранів війни та членів їхніх сімей є важливою складовою процесу їхньої адаптації до мирного життя. Вона спрямована на подолання психологічних наслідків війни, відновлення емоційного стану, зміцнення сімейних взаємин та повернення до активної участі у суспільному житті. Ефективна підтримка передбачає комплексний підхід, що включає психологічне консультування, соціальний супровід, реабілітаційні програми, підтримку сімей та розвиток системи взаємодії між державними й громадськими організаціями. Важливим завданням є також формування у суспільстві поваги до ветеранів та створення умов для їхньої успішної соціальної інтеграції.

4. Узагальнено зарубіжний досвід соціальної адаптації ветеранів, зокрема практики країни США, Великої Британії, Німеччини, Канади та Австралії, де функціонує розвинена система ветеранської підтримки.

Виокремлено основні переваги зарубіжного досвіду, зокрема: комплексність системи підтримки (охоплює всі ключові сфери життя ветерана (здоров’я, працевлаштування, соціальна інтеграція, освіта); розвинена інституційна база (окремі спеціалізовані державні органи та міністерства у справах ветеранів); довготривалий супровід ветеранів, а не лише короткострокова допомога після завершення служби; ефективні програми перекваліфікації та працевлаштування, що сприяють економічній незалежності ветеранів; розвинена психологічна допомога, спрямована на

подолання наслідків бойового досвіду, зокрема проявів посттравматичного стресового розладу; активна участь громадського сектору та волонтерських організацій, які доповнюють державні програми; системна підтримка сімей ветеранів війни, що розглядається як важливий фактор успішної адаптації.

На основі цього окреслено шляхи вдосконалення системи соціальної адаптації ветеранів війни в Україні, серед яких: посилення міжвідомчої координації, розвиток мережі психологічної допомоги, розширення програм професійної адаптації, впровадження індивідуального підходу до кожного ветерана, а також адаптація успішних міжнародних практик до українських умов.

Таким чином, проведене дослідження засвідчило, що проблема соціальної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей є комплексною та багатовимірною і потребує системного підходу на державному рівні. Результати роботи підтверджують необхідність подальшого вивчення питання щодо вдосконалення механізмів соціальної підтримки з метою забезпечення повноцінної інтеграції ветеранів у цивільне життя та підвищення якості їхнього життя.

# СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біронт О. Соціальна адаптація ветеранів та членів їх сімей у процесі переходу від військового до цивільного життя : наукова стаття. Львів : Український католицький університет, 2025. URL: https://er.ucu.edu.ua/items/fea91041-2e21-422a-853c-88f2fb932a28 (дата звернення: 30.04.2026).

2. Бондаренко З. П. Соціально-психологічна допомога особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 184 с.

3. Васильєва Т. М. Соціальна психологія : підручник. Київ : Кондор, 2021. 352 с.

4. Вовк В. М. Психологічна реабілітація учасників бойових дій : монографія. Львів : Сполом, 2020. 210 с.

5. Галецька І. І. Психологія стресу та кризових станів : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 240 с.

6. Гуменюк Л. Й. Соціальна психологія : практикум. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 220 с.

7. Дуткевич Т. В. Практична психологія : вступ до спеціальності. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 256 с.

8. Єрмаков І. Г. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. Київ : Літера ЛТД, 2018. 320 с.

9. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2018. 344 с.

10. Караяни А. Г. Психологічне забезпечення професійної діяльності військовослужбовців : навч. посіб. Київ : НУОУ, 2019. 280 с.

11. Клименко В. В. Психологія посттравматичного стресового розладу : монографія. Київ : Академвидав, 2020. 198 с.

12. Кокун О. М. Психологічна робота з військовослужбовцями : навч. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2021. 240 с.

13. Конончук О. М. Соціальна адаптація ветеранів війни : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2020. 260 с.

14. Корольчук М. С. Психофізіологія діяльності : підручник. Київ : Ельга, 2019. 400 с.

15. Кравченко О. Міжсекторальна співпраця у реабілітації та адаптації ветеранів війни. *Humanitas*. 2025. URL: https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/2520 (дата звернення: 30.04.2026).

16. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1040 с.

17. Кривоконь Н. І. Соціальна робота та соціальна політика : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім "Персонал"», 2018. 272 с.

18. Лазарчук О. Соціальна підтримка ветеранів війни та їх сімей у територіальних громадах. 2024. URL: https://er.ucu.edu.ua/items/6857ed2e-14aa-4c93-b0f0-9653059f3ffb (дата звернення: 30.04.2026).

19. Левківська К. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 368 с.

20. Мірошниченко О. А. Соціальна реабілітація ветеранів війни : навч. посіб. Харків : Основа, 2021. 214 с.

21. Москалець В. П. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 262 с.

22. Назмієв А. Соціально-психологічна робота з ветеранами війни. 2025. URL: https://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/330058 (дата звернення: 30.04.2026).

23. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної адаптації ветеранів війни» від 11.04.2022 № 130.

24. Наказ Міністерства у справах ветеранів України «Про організацію психологічної реабілітації ветеранів» від 09.12.2021 № 287.

25. Омельченко С., Юрків Я. Теоретичні аспекти соціально-психологічної адаптації ветеранів війни. 2025. URL:

https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11316 (дата звернення: 30.04.2026).

26. Офіційний сайт Міністерство у справах ветеранів України

27. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. Київ : Кондор, 2021. 576 с.

28. Панок В. Г. Практична психологія : теоретико-методологічні засади розвитку : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2017. 486 с.

29. Пискун М., Тургенєва А. Адаптація ветеранів до цивільного життя: соціально-психологічний аспект. 2025. URL: https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/5459 (дата звернення: 30.04.2026).

30. Пометун О. І. Соціальна компетентність особистості : навч. посіб. Київь: Освіта, 2018. 198 с.

31. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання психологічної реабілітації ветеранів війни» від 27.12.2017 № 1057. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-%D0%BF

32. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення заходів із психологічної реабілітації ветеранів війни» від 27.12.2017 № 1057.

33. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12

34. Про основи національного спротиву. Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20

35. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15

36. Про соціальні послуги. Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19

37. Психологічна допомога учасникам бойових дій : метод. посіб. / уклад. О. М. Хміляр. Київ : НУОУ, 2020. 156 с.

38. Психологія кризових станів : навч. посіб. / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Академвидав, 2019. 304 с.

39. Психологія посттравматичного зростання особистості : монографія / за ред. Л. З. Сердюк. Київ : Талком, 2021. 220 с.

40. Пшик-Ковальська О., Замулко І., Перун В. Виклики та перспективи соціально-професійної адаптації ветеранів в Україні. *Економіка та суспільство*. 2025. № 77. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6460 (дата звернення: 30.04.2026).

41. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2020. 344 с.

42. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка вразливих категорій населення : монографія. Київ : Києво-Могилянська академія, 2018. 312 с.

43. Сіньова Л. Соціально-правовий захист ветеранів війни в Україні. 2025. URL: https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/1283 (дата звернення: 30.04.2026).

44. Соціальна адаптація ветеранів війни та членів їхніх сімей : метод. рекомендації. Київ : Мінветеранів України, 2023. 96 с.

45. Соціальна політика в Україні : навч. посіб. / за ред. В. І. Скуратівського. Київ : Вид-во НАДУ, 2019. 400 с.

46. Соціальна реабілітація та адаптація ветеранів війни : метод. рекомендації. Київ : Мінветеранів України, 2022. 92 с.

47. Соціальна робота : підручник / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 488 с.

48. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за ред. І. Д. Звєрєвої. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 304 с.

49. Титаренко Т. М. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Каравела, 2020. 320 с.

50. Хомуленко Т. Б. Соціальна адаптація особистості : навч. посіб. Харків : ХНУ, 2020. 240 с.

51. Шевченко Н. Ф. Основи соціально-психологічної реабілітації : навч. посіб. Київ : Слово, 2021. 230 с.

52. Romaniuk M., Saunders-Dow E., Brown K. et al. Feasibility, Acceptability, and Initial Outcomes of a Psychological Adjustment and Reintegration Program for Transitioned Military Veterans // BMC Psychology. 2024. Vol. 12. Article 597.

53. Rattray N. A., Miech E. J., True G. et al. Modeling Contingency in Veteran Community Reintegration: A Mixed Methods Approach // SAGE Journals. 2023. Vol. 17, № 1. P. 1–18.

# ДОДАТКИ

**Додаток А**

## Анкета для ветеранів війни щодо оцінки рівня соціальної адаптації до цивільного життя

**Шановний(а) респонденте!**

Просимо Вас взяти участь в анонімному анкетуванні, метою якого є вивчення особливостей соціальної адаптації ветеранів війни до цивільного життя. Отримані дані будуть використані виключно в узагальненому вигляді для наукового дослідження.

**1. Загальна інформація про респондента**

**1. Ваш вік:**

- до 25 років;
- 26–35 років;
- 36–45 років;
- 46 і більше.

**2. Стать:**

- Чоловіча.
- Жіноча.

3. **Сімейний стан:**

- неодружений/незаміжня;
- одружений/заміжня;
- інше.

4. Чи маєте Ви роботу на даний момент?

- Так.
- Ні.
- Тимчасова зайнятість.

**2. Оцінка рівня соціальної адаптації**

5. Як Ви оцінюєте свій рівень адаптації до цивільного життя?

- Високий.

- Середній.

- Низький.

6. Чи стало Вам легше адаптуватися з часом?

- Так.

- Частково.

- Ні.

**3. Психологічний стан**

7. Чи відчуваєте Ви психологічні труднощі після повернення до цивільного життя?

- Так.

- Ні.

- Іноді.

8. Які труднощі Ви відчуваєте найчастіше? (можна обрати декілька варіантів)

- тривожність;

- порушення сну;

- дратівливість;

- емоційна нестабільність;

- інше _____.

**4. Соціальна та професійна адаптація**

9. Чи маєте Ви труднощі з працевлаштуванням?

- Так.

- Ні.

- Частково.

10. Якщо так, що є основною причиною?

- відсутність відповідної освіти;

- невідповідність досвіду;

- відсутність вакансій;

- інше _____.

**5. Соціальні відносини**

11. Чи відчуваєте Ви соціальну ізоляцію?

- Так.

- Ні.

- Частково.

12. Чи виникають труднощі у сімейних відносинах після повернення?

- Так.

- Ні.

- Іноді.

**6. Інформованість та підтримка**

13. Чи достатньо Ви поінформовані про державні програми підтримки ветеранів?

- Так.

- Ні.

- Частково.

14. Чи зверталися Ви до державних або громадських організацій за допомогою?

- Так.

- Ні.

**7. Загальна оцінка**

15. Яка підтримка, на Вашу думку, є найнеобхіднішою для ветеранів?